

Umění – architektura, 4. hodina

2. 4. 2015

Umělec: malíř – sochař – architekt

Donato Bramante, Antonio da Sangallo,
Raffael Santi, Michelangelo Buonarroti,
Carlo Maderna, Gian Lorenzo Bernini
pojmy: *bel composto, sloupové řády*

Bazilika sv. Petra, Vaticán,
veduta z r. 1663, Cheepvaartmuseum, Amsterdam

1. Kerk van S^t. Pieter .
2. Pausselyk Paleis genaamt Vaticaan .

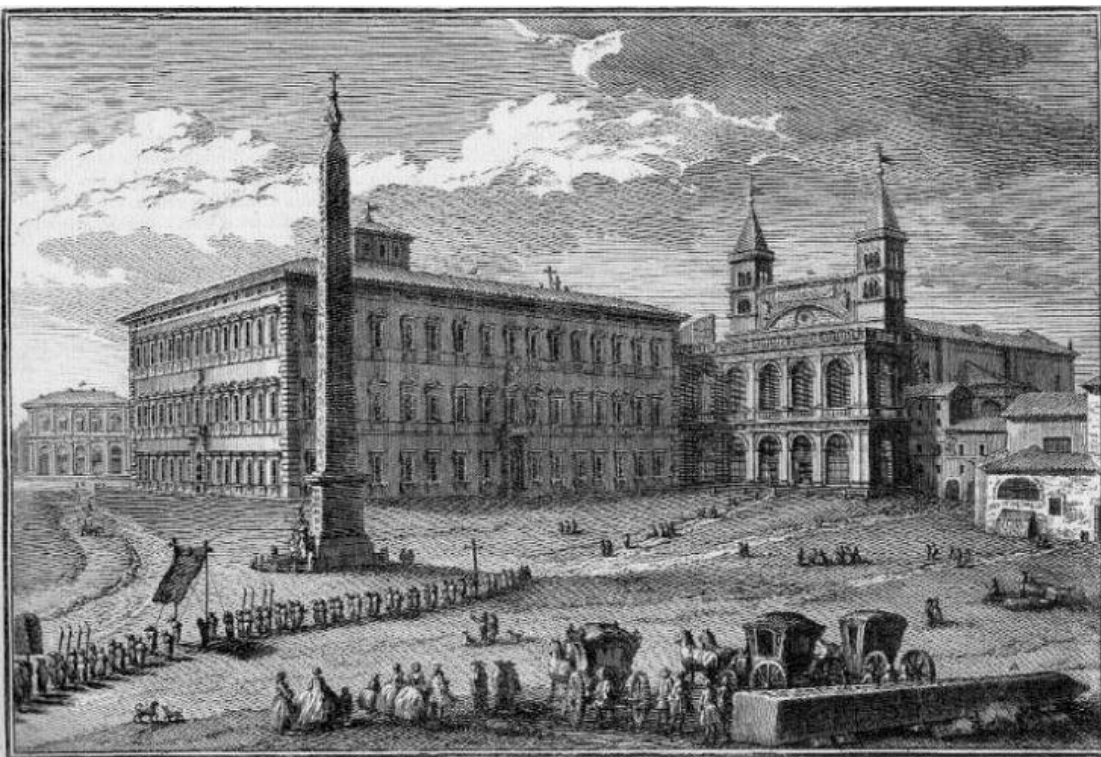
3. Plaats voor S^t. Pieters-Kerk .
4. Gedekte Wandelryen .

Alessandro Galilei (r. 1735) – autor dnešní „palácové“ podoby fasády San Giovanni in Laterano v Římě se serlianou nad vstupem

Bazilika San Giovanni in Laterano – sídlo římského biskupa, původní papežský chrám (vysvěcena r. 324 n. l., r. 897 zničena při zemětřesení, r. 1308 a 1360 vyhořela), přiléhá k ní Lateránský palác (sídlo papeže do 14. stol.)

Scala Santa (Svaté schody), z mramoru s dřevěným obkladem, kráčel po nich Kristus k Pilátovi, z Jeruzaléma převezla sv. Helena, matka císaře Konstantina, ve 4. stol. n. l.

Bazilika sv. Petra – místo hrobu sv. Petra (umučen r. 64 n. l.)

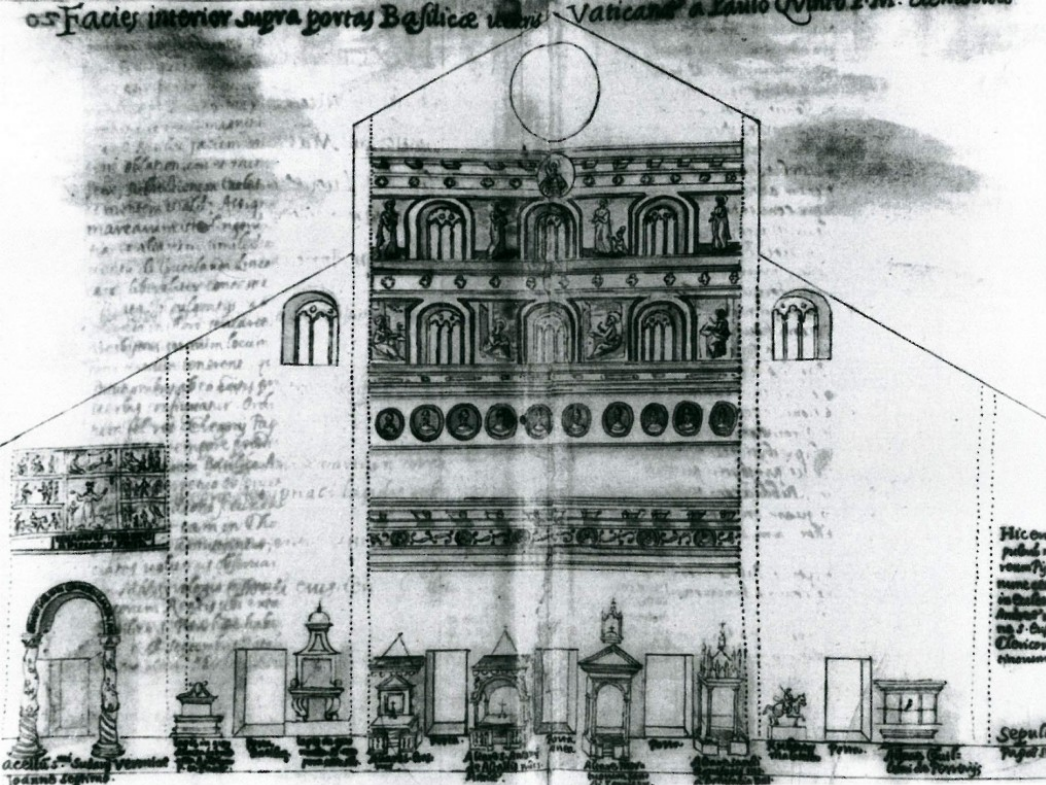

Pietro Perugino, *Předávání klíčů sv. Petrovi*, 1481–1482, Sixtinská kapele

Jean Fouquet, *Korunovace Karla Velikého v bazilice sv. Petra*, 1455–1460,
korunovace: 25. prosince r. 800

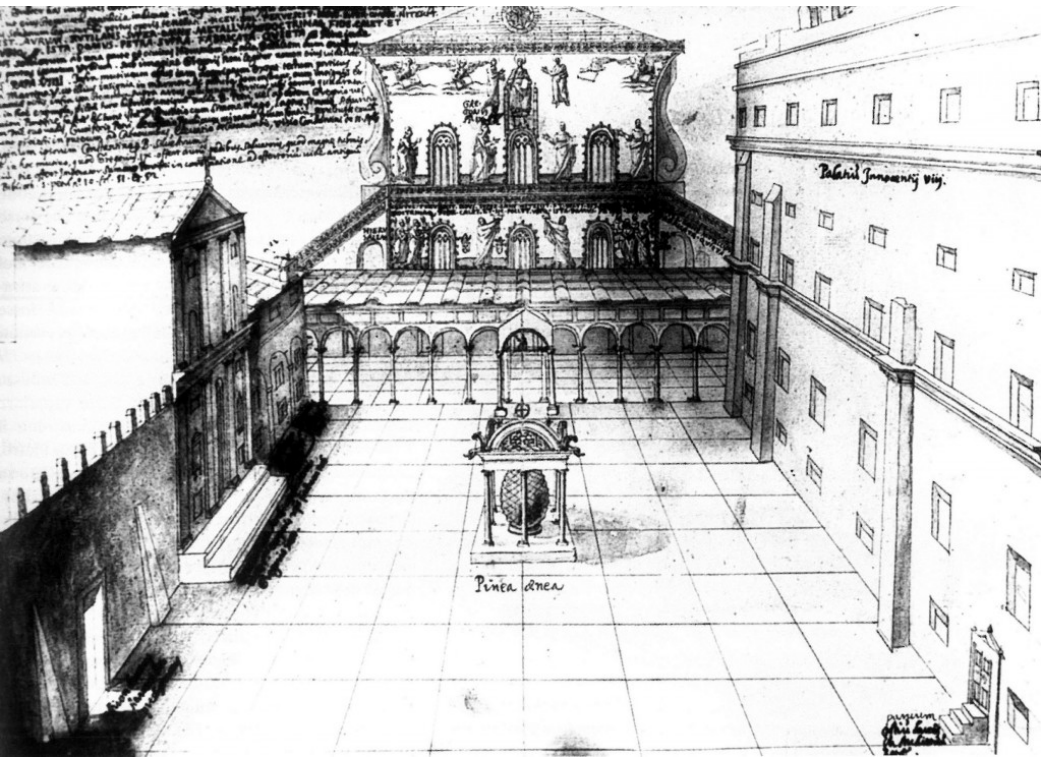
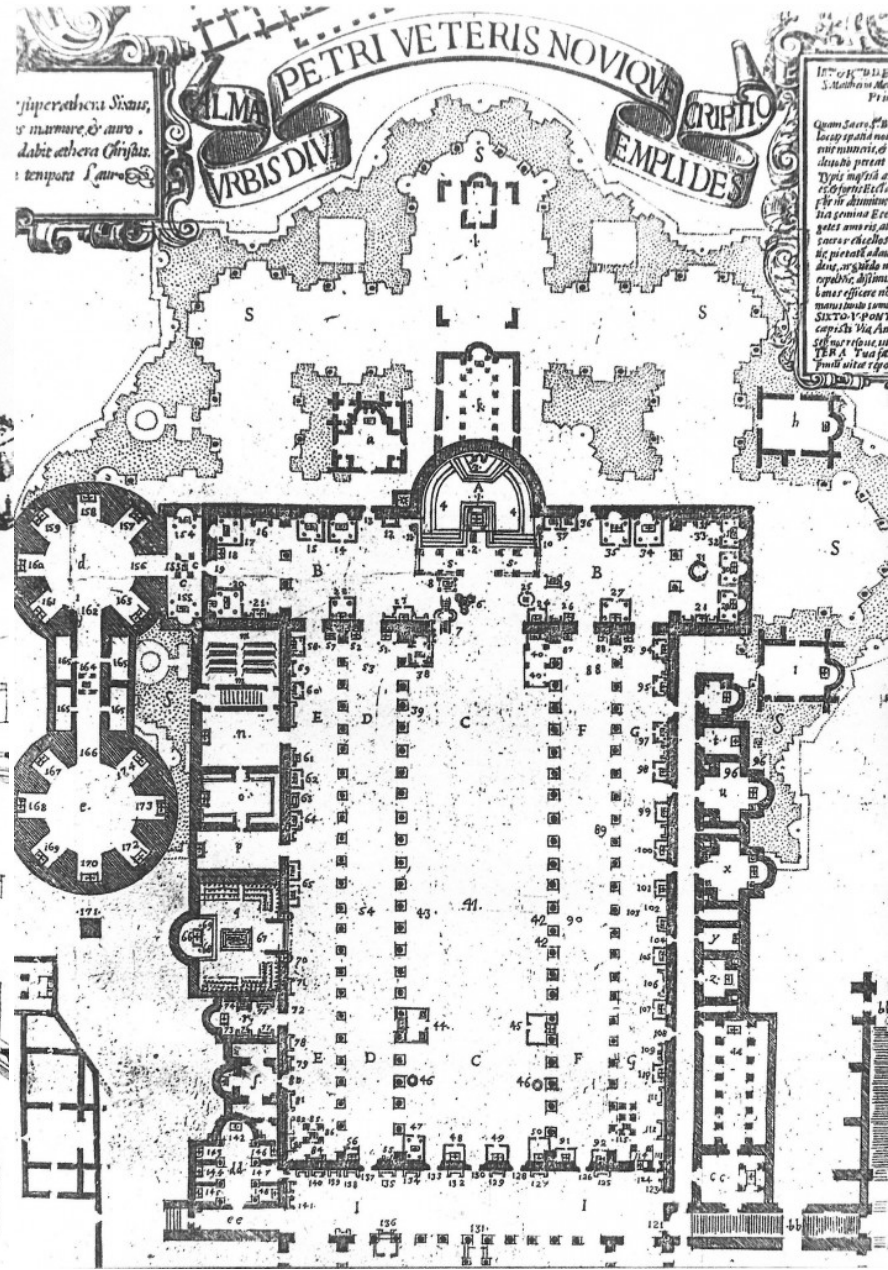
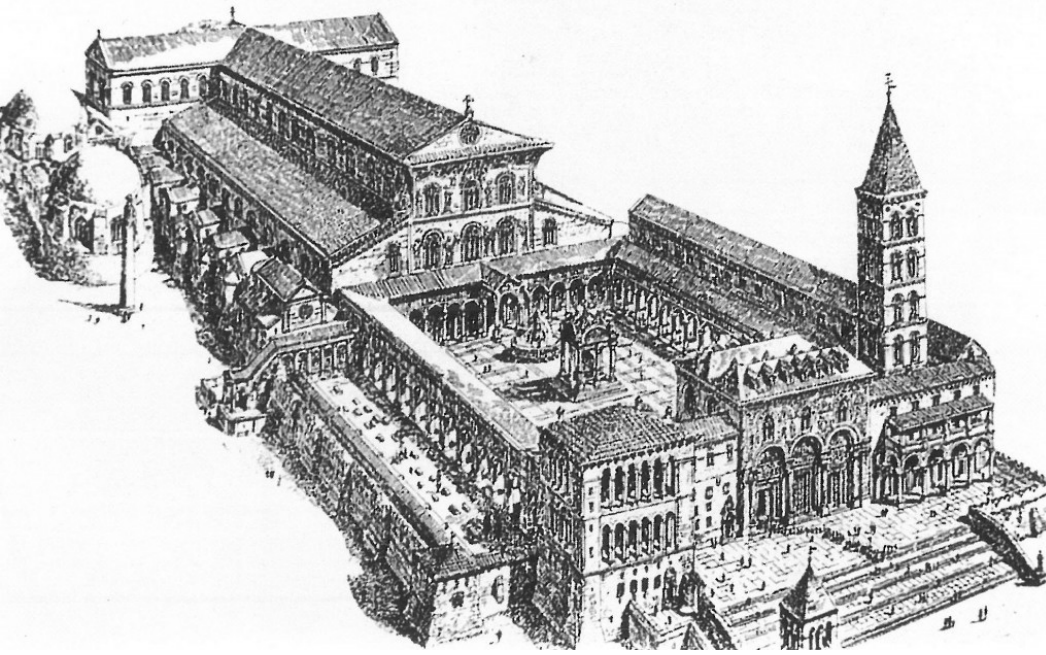

Giotto a jeho dílna, oltářní retábl z původní baziliky, r. 1320, dnes Vatikánské muzeum

Pietro Cavallini (1259–1330), Sv. Petr a Pavel, nástěnné malby z původní baziliky

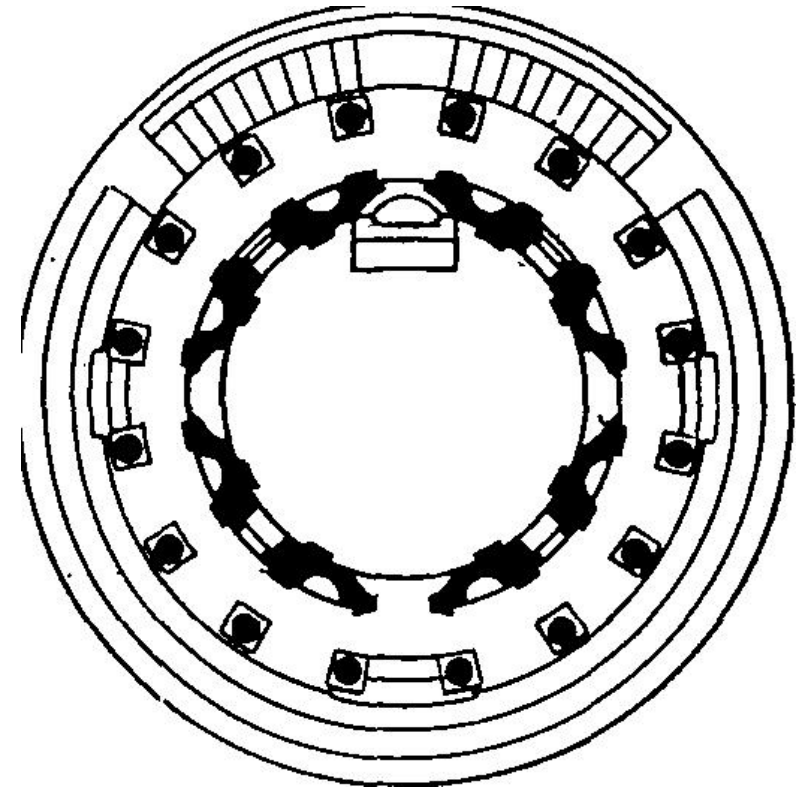
Přelom 15. a 16. století – Donato Bramante

- v této době vyniká osobnost **Donata Bramanteho**, jehož dílo představuje *syntézu* mezi přístupem **Brunelleschiho** a **Albertiho**
- je to malíř-architekt; počátky jeho tvorby spadají do Milána, kde se seznámil s **Leonardem da Vinci**, který pracoval na teorii založené na **spojování světla a stínu**; věnoval se i architektuře, o čemž svědčí kresby v jeho skicáku
- dochovala se **mince**, na jejíž rubové straně je vyražena **stavba baziliky sv. Petra ve Vatikánu** – je zde zachycena podoba stavby ještě před tím, než na ní začal pracovat Bramante
- **Bramante**, který byl žákem Luciana Laurany (Albertiho epigon), se seznámil s prací Leonarda a pod jeho vlivem se ve svém díle také snažil o **spojení světla a stínu** – což se stává **třetím modem renesanční architektury** (**první modus** představuje architektura **Brunelleschiho** a jeho následovníků, **druhý architektura Albertiho**)

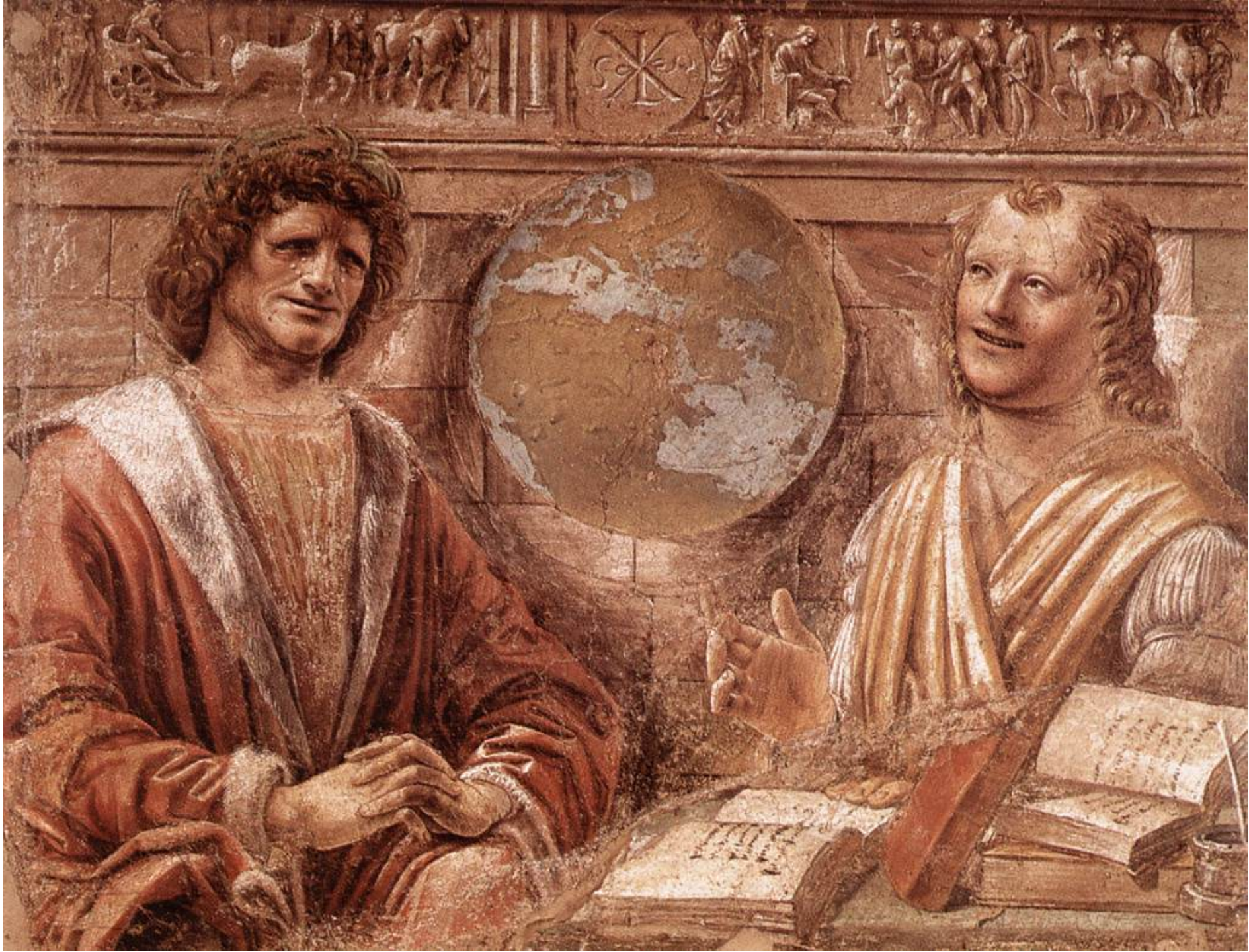
- ***Tempietto di San Pietro in Montorio*** – jedna z prvních Bramanteho prací v Římě, kam odjel pracovat pro papežský dvůr; postavena ve dvoře kostela San Pietro in Montorio na místě, kde byl zabit sv. Petr
- jedna z Bramanteho nejvíce antikizujících staveb
- na fasádě je důležitá hra světla a stínu
- Bramanteho další *římskou realizací* je křížová chodba kostela ***Santa Maria della Pace*** stavěná v roce 1504; přízemí s arkádami není nijak dekorováno, tak jako je tomu u Brunelleschiho
- patro je vytvořeno kolonádou s rovným překrytím; tento motiv se objevuje také ***v San Ambrogio v Miláně*** a ***v 1. pol. 16. st. také v celé severní Itálii***
- u nás se objevuje u architektů, kteří pracují v ***Rožmberku***, v ***Brtnici*** a v ***Telči***

„Il Chiostro del Bramante“, křížová chodba kláštera při Santa Maria della Pace, 1500–1504

Donato Bramante, *Tempietto di San Pietro in Montorio*,
započato asi 1502

Donato Bramante jako malíř

Hérakleitos – „*plačící filosof*“ (vlevo) a Démokritos – „*smějící se filosof*“, 1477; původní umístění: Sala dei Baroni, Palazzo Panigarola, Miláno, kol. 1500 (freska; přeneseno na plátno); Pinacoteca di Brera, Miláno

- Démokritos (asi 460 – asi 370 př. n. l.), řecký filozof, narozen v Abdérách na pobřeží Thrákie, známý jako „*smějící se filosof*“ (pobavený nad bláznovstvím lidstva; obyvatelé Abdér byli příslovečně pokládáni za hloupé)
- Démokritova filosofie byla srovnávána s filosofickým systémem jeho předchůdce, Hérakleita z Efesu (asi 535 – asi 475 př. n. l.), známého pod přezdívkou Temný (melancholie, zmar lidstva)
- tyto starověcí filosofové byli spojeni Senecou coby kontrastní dvojice (rovněž Juvenalem a dalšími filozofy)
- florentští humanisté, kteří byli dobře obeznámeni s klasickými texty, uplatňovali tuto dvojici k alegorickému vyjádření názoru, že „veselé a radostné způsoby jsou nejvhodnější pro správného filosofa“
- oba filosofové jsou hojně zastoupeni v evropském malířství renesance a baroka, a to buď samostatně, nebo jako protějškové obrazy

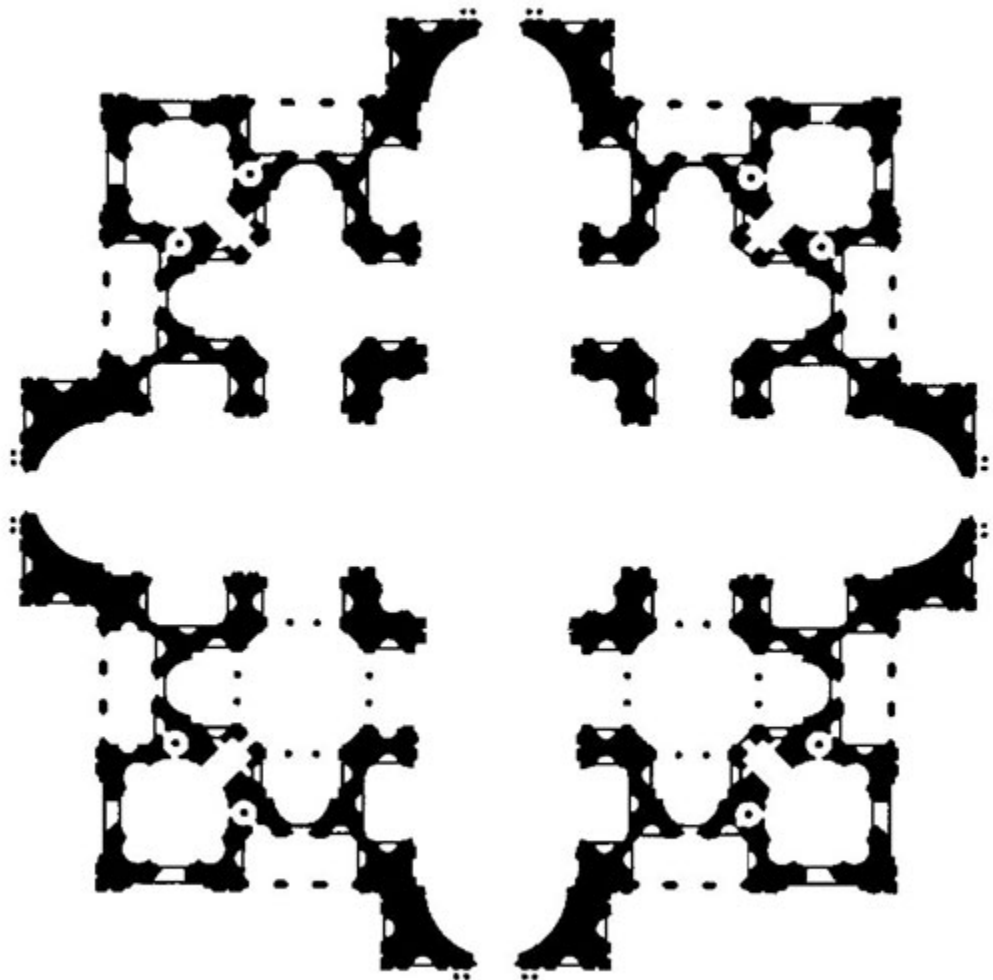
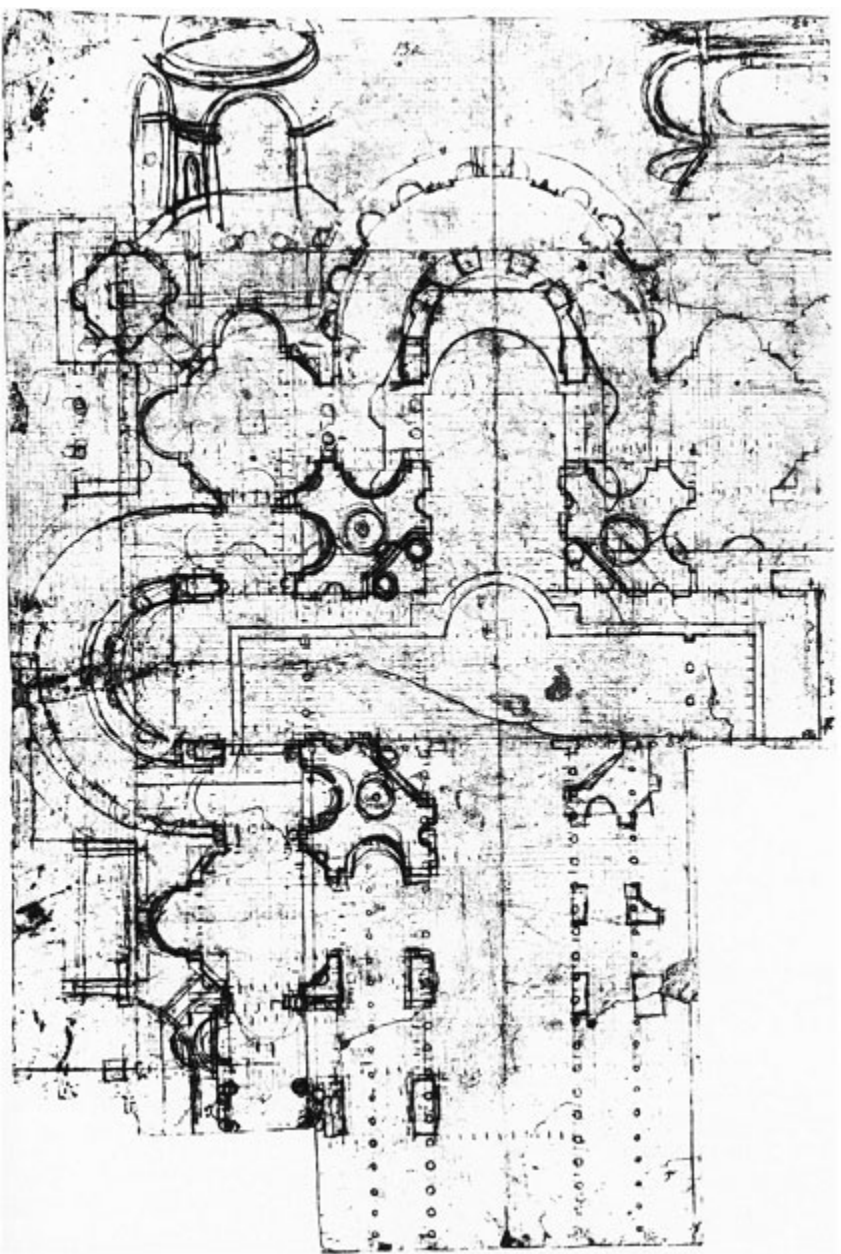
Sv. Petr ve Vatikánu

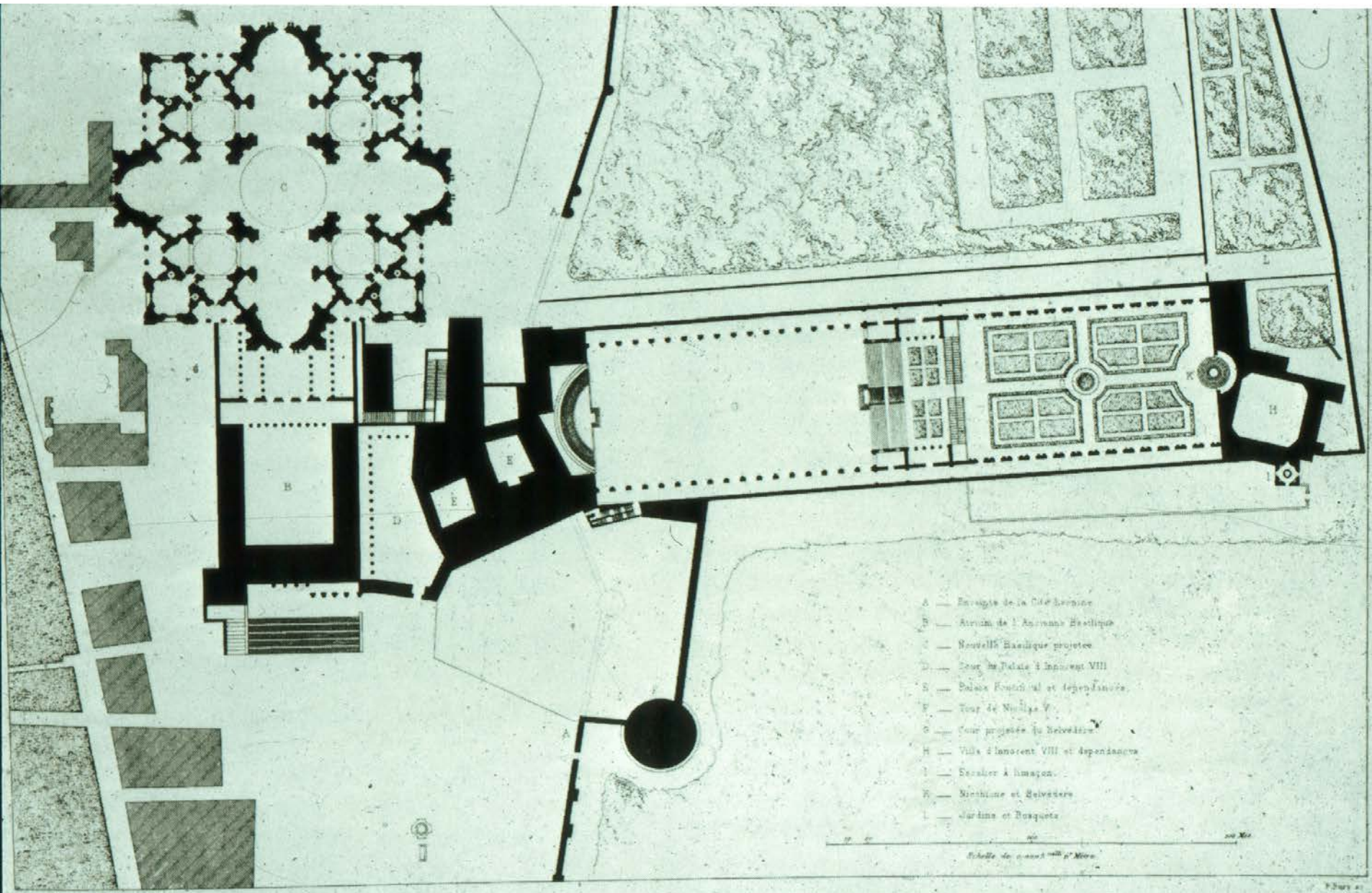
- papež **Mikuláš V.** chtěl původně přestavět pouze chórovou část stavby
- k tomuto projektu si povolal **Albertiho** (jeho návrh se nedochoval)
- 1505 – vypsán **konkurs na přestavbu chórové části Sv. Petra**; podle Vasariho v něm překvapivě zvítězil severoitalský architekt z Milána, **Bramante**
- k této příležitosti byla vydána **zakládací medaile s motivem chórové části**
- ve starší literatuře bývá tato **chórová část interpretována jako vstupní fasáda** – z toho se pak usuzovalo, že Bramante projektoval přestavbu Sv. Petra **jako centrálu**
- ve skutečnosti je však na medaili **zachycen chór**, takže při celkové přestavbě se přistoupilo **nejprve k přestavbě chórové části**

Sv. Petr ve Vatikánu

- Od **Bramanteho** se dochovaly **tři výkresy chóru**:
- **v prvním**, velmi spletitým návrhu z roku **1505–1506**, jsou zakresleny staré části stavby, kde jsou vidět velké, mohutné pilíře
- **na druhém návrhu** je zakreslena **podélná stavba**, která má být základem nové substrukce
- **třetí projekt přestavby** Sv. Petra byl **vydán v traktátu *Sebastiana Serlia***, který uvádí, že jde o projekt „od Raffaela“
- Serlio se domníval, že je to projekt Raffaelův, ve skutečnosti se však jedná o **projekt Donata Bramanteho** (Raffael pak v práci Bramanteho pokračoval)

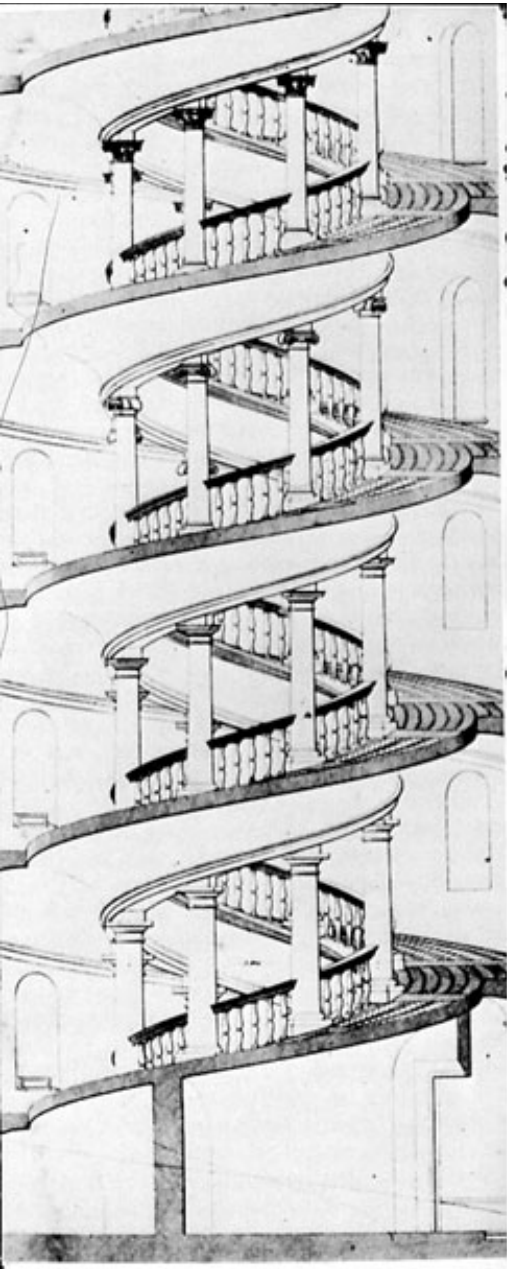

- A — Bois de la Cité de Versailles
- B — Atrium de l'ancienne Basilique
- C — Nouvelle Basilique projetée
- D — Cour du Palais à l'Innocent VIII
- E — Palais Royal et dépendances
- F — Tour de Nicolas V
- G — Cour projetée de Belvédère
- H — Villa à Innocent VIII et dépendances
- I — Escalier à l'Amazone
- K — Niche et Belvédère
- L — Jardins et Bosquets

17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200

17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200

17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200

17563 - ROMA - S. Pietro veduto da via delle Fontanelle

Anderson

Bramante, *Cortile del Belvedere*, Vatikán, Řím, 1506

Bel composto

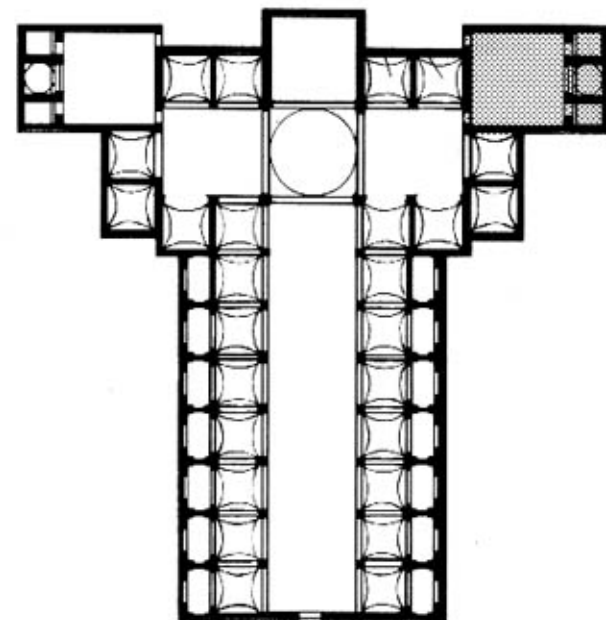
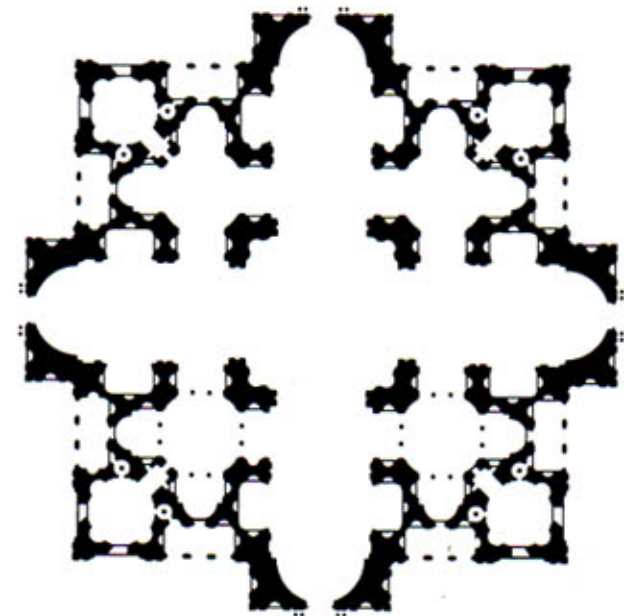

Gian Lorenzo Bernini, *Vidění sv. Terezie*, 1647–1652, Cappella Cornaro, Santa Maria della Vittoria, Řím

Gian Lorenzo Bernini, *Loggie donátorů*,
1647–1652, Cappella Cornaro, Santa Maria della
Vittoria, Řím

- Bramante **původně projektoval podélnou stavbu** – na plánu je však zachycena **pouze horní polovina projektu** – historikové 19. st. předpokládali **ztrátu druhé poloviny výkresu** a rekonstruovali pak tento plán *zrcadlově* jako centrálu – ve skutečnosti **jde ale o podélnou stavbu**
- pomocí půlkruhových apsid vytváří transept
- stavba vznikala velmi pomalu – ***Bramante*** a jeho oblíbenec ***Raffael*** postavili pouze čtyři pilíře
- po smrti ***Raffaela*** nastoupil na stavbu ***Antonio da Sangallo ml.***, který byl žákem **Michelangela** a ve svých kresbách a studiích vytváří **projekty centrály** ještě dávno před tím, než byl spojen se stavbou sv. Petra

Bramante, Sv. Petr v Římě; zakládací medaile; Brunelleschi, San Lorenzo ve Florencii

- pro *Sangalla ml.* představovala **centrála hlavní prostor** – oproti *Bramantemu*, pro kterého **centrála není ještě hlavním prostorem** – je to *jen tempieto*
- podobně je tomu i u *Brunelleschiho*, který **centrální půdorys používá jen pro drobnější stavby** – pro sakristie nebo pohřební kaple, případně **pro chórové části kostelů**
- **centrála jako kostel se používá až od dob Michelangela**
- *Sangallo* začal v chrámu sv. Petra stavět vnější pilíře a apsidu; zemřel 1546
- po něm **nastupuje Michelangelo** (1475–1546, v té době už dost starý); chtěl dokončit stavbu apsidy a udělat ze Sv. Petra **velkou centrálu**
- původní projekt podélné stavby je zastaven a Michelangelo vytváří velkou centrálu

- zjednodušuje bramantovskou architekturu, pro kterou je příznačná **minuciózní prokreslenost a hra světla a stínu**
- naproti tomu ***Michelangelova fasáda*** je plastická a **už raně barokní**
- v chórové části, která je vidět z Vatikánských zahrad, je to nejzřetelnější
- ***Michelangelo*** obestavěl fasádu vnějšími pilíři a obohatil ji nikami pro sochařskou výzdobu
- dostavěl apsidu, do přední části stavby však již nedospěl

Sv. Petr;
Michelangelo a po
něm Giacomo della
Porta a Barozzi da
Vignola – kupole;
Maderna – fasáda

AirPano
GALLERY

© AIRPANO
WWW.AIRPANO.COM

- Michelangelo začal stavět také kopuli, ale v roce 1546 zemřel
- po něm nastupuje ***Giacomo della Porta*** a ***Barozzi da Vignola***, další Michelangelův žák, architekt a teoretik, který dostavěl kopuli a postavil na ni lucernu, která **je již zcela barokní** a s **michelangelovskou architekturou nemá nic společného**
- ***da Vignola*** je také autorem římského kostela ***Il Gesù***, jehož fasáda je již **plně barokní** – postavil ji ***Giacomo della Porta***
- kostel ***Il Gesù*** (1568–1577) je považován za **první barokní stavbu**, která byla realizována na objednávku **jezuitského řádu**
- kostel **významně ovlivnil církevní architekturu 17. st.** – jeho dispozice vychází z **liturgických principů protireformace**, jejichž hlavním nositelem bylo právě **Tovaryšstvo Ježíšovo** – věřící se mají shromažďovat **v jediné chrámové lodi** a bohoslužba tak probíhá jakoby blíže obyčejnému věřícímu

II Gesú, Řím – inspirace pro dostavbu Sv. Petra

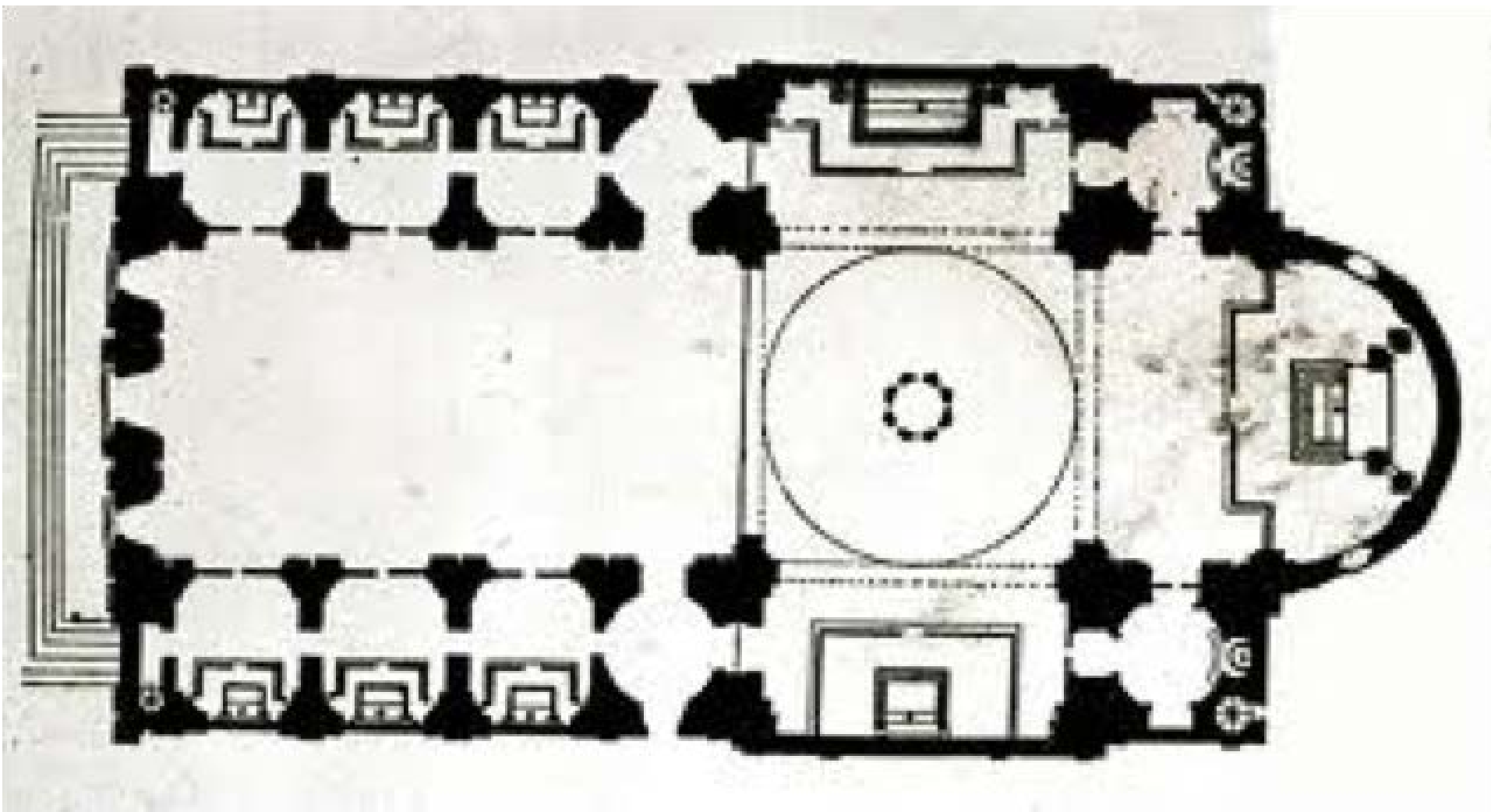
- dvoupatrové průčelí kostela je **členěno pilastry**, různou výšku lodí vyrovnávají **voluty po stranách**
- přestože **fasáda ještě není typicky barokně dynamická**, **vnitřní prostor je bohatě členěn a vyzdoben**, její výraz už přesahuje do dalšího, **17. století**
- po tomto **prvním raně barokním pokusu** pokračují v téže intenci **práce na chrámu sv. Petra po celé 17. st.**
- kostel navržený **Bramantem** a **Michelangelem** (který jej navrhl jako *centrálu* na půdorysu řeckého kříže) se v roce **1603 mění v baziliku** – byla k němu **přistavěna monumentální chrámová loď**, a **Carlo Maderna**, který byl pověřen jeho dostavbou, navrhuje **nové průčelí**, které je **inspirováno průčelím kostela II Gesú**

ALEXANDER CARDINALIS FARNESIVS REVICI CAN ECMDLXXV

IPHS

Il Gesú – panoramická prohlídka kaple Madonna della Strada:

<http://panoramy.zbooy.pl/360/show.html?max=1&p=rzym-il-gesu-madonna-della-strada&lang=e&t=32>

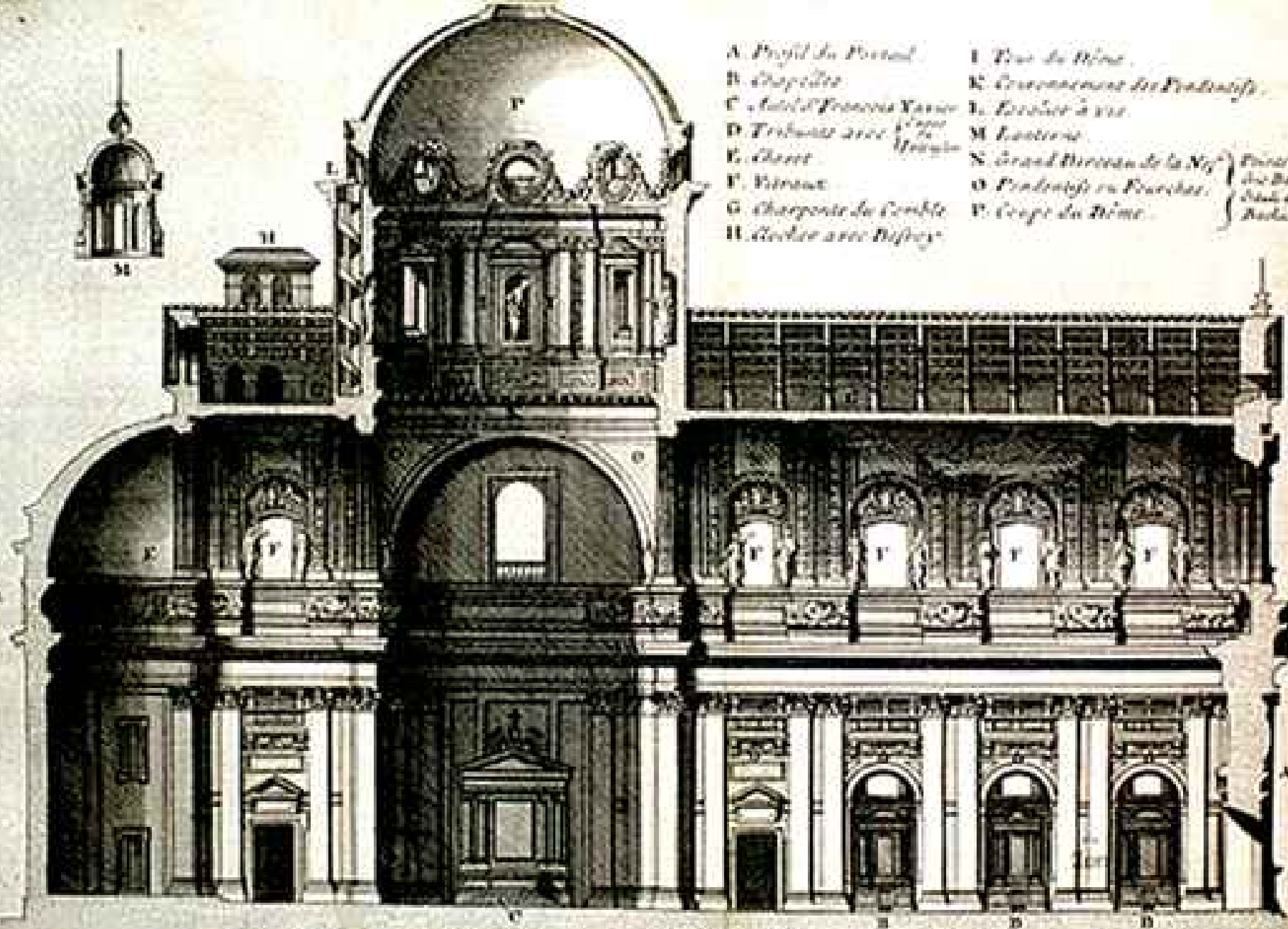

Google

CHIESA DEDICATA AL NOME DI GESÙ DE PADRI GIESUITI NEL RIONE DELLA PIGNA

- A. Profil du Portail.
- B. Chapelle.
- C. Autel François Xavier.
- D. Tribune avec ^{le} _{la} ^{voûte} _{voûte} ^{de} _{de} ^{la} _{la} ^{voûte} _{voûte}.
- E. Chœur.
- F. Vitraux.
- G. Charpente de Comble.
- H. Rocher avec Dîpoy.
- I. Tour du Dôme.
- K. Commencement des Pendentifs.
- L. Escalier à vis.
- M. Lanternes.
- N. Grand Vestibule de la Nef.
- O. Pendentifs en Fourchettes.
- P. Coupe du Dôme.

*Finis par
 les Bâtons
 dans les
 Balustrades*

Finis par les Bâtons dans les Balustrades

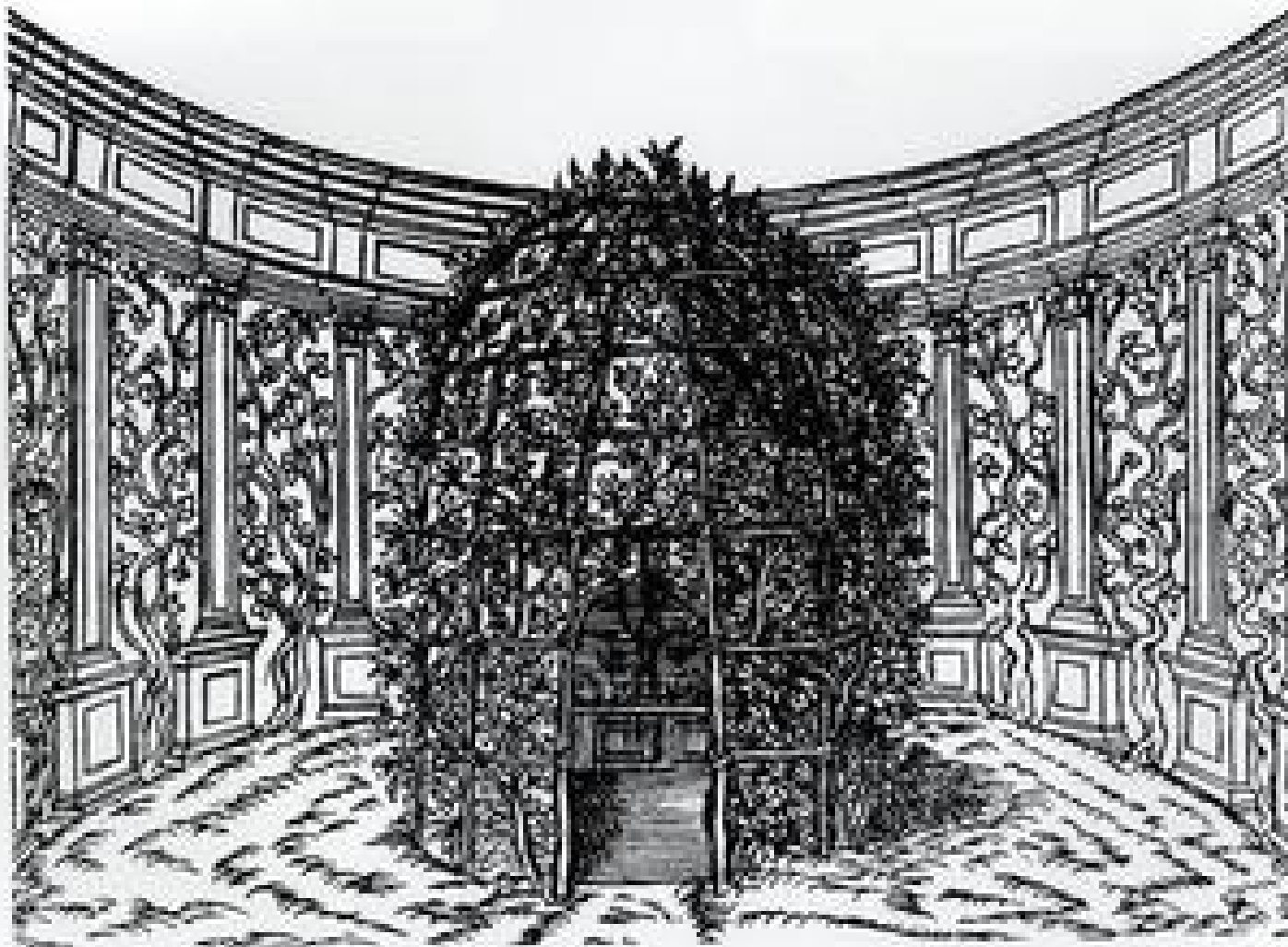

Sv. Petr – Carlo Maderna

- průčelí je široké, ale také dosti vysoké, takže částečně zakrývá novou velkolepou kupoli, která uzavírá transept
- široké trojstupňové schodiště, které vede k pěti portálům baziliky, dokresluje **teatrální dojem fasády**, na níž *Maderna* uplatňuje rafinovanou hru světla a stínu
- autorem **původní koncepce celého Vatikánu** je Donato Bramante
- z pol. 15. st. pak pochází **vatikánský letohrádek papežů – Belvédér**, jehož autora sice neznáme, ale je zřejmé, že se tu jedná o **nápodobu antické vily**, ovšem v pojetí architekta poloviny 15. st., jehož **představa vily je ještě středověká**: jsou tu dvě patra – cimbuří a otevřená lodžie
- *Belvédér* byl **postupně přestavován**; když se Bramante objevuje v papežských službách, je pověřen **úkolem postavit nový papežský palác a spojit ho s Belvédérem**, který měl být rovněž přestavěn

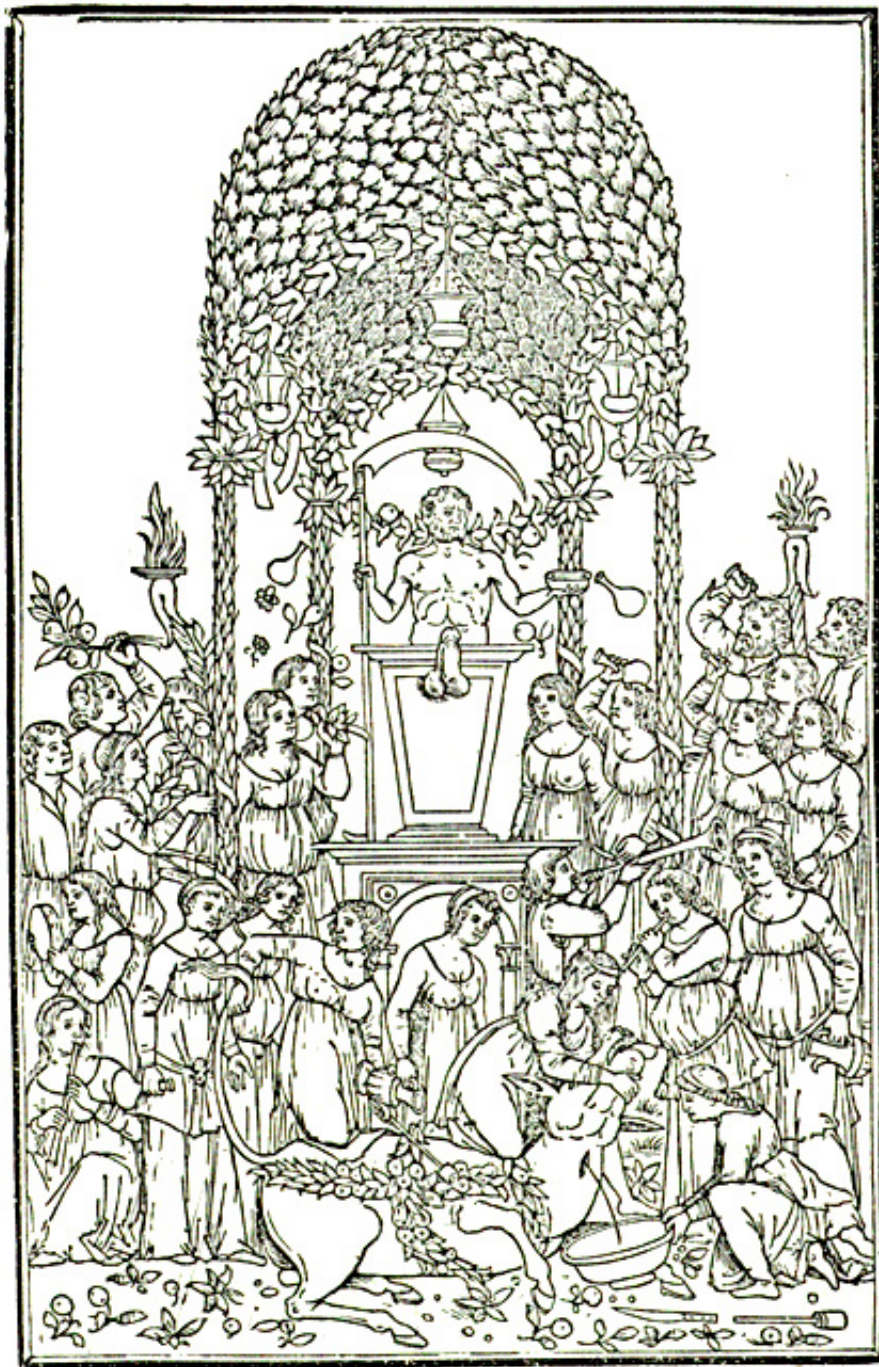
- **Bramante** postavil ve Vatikánu **dvůr sv. Damase**, který po jeho smrti vyzdobil **Raffael** a jeho žáci
- do komplexu byly zahrnuty i staré stavby
- **Bramante** měl při řešení vatikánských dvorů ideu velké niky, která by se klenula mezi jednotlivými nádvořími – dvůr byl terasovitý
- tři sta metrů dlouhý obdélný dvůr měl spojovat nádvoří **sv. Damase** a nádvoří **Belvédéru**
- za terasami a nikou se nacházela *glyptotéka* – muzeum antických soch v zahradě – sem byly postupně přistavovány grotty, obelisky a nejrůznější antikizující stavbičky
- zahradu ikonograficky analyzoval **Ernst Gombrich**, který odhalil, že její řešení vychází z knihy ***Hypnerotomachia Poliphili – Boj spánku s Erótem***; jejím autorem je esoterik **Francesco Colonna**
- kniha pochází z pol. 15. st. a je doprovázena ilustracemi neznámého autora; jeho dřevořezby fungují jako vzory až do 18. st. – jsou to motivy jako nymfa u pramene, obelisky, kaskáda apod. – z tohoto vzoru vychází i výzdoba zahrad v **Shönbrunnu**, která však pochází až z konce 18. st. a je tedy do jisté míry v této době již anachronismem

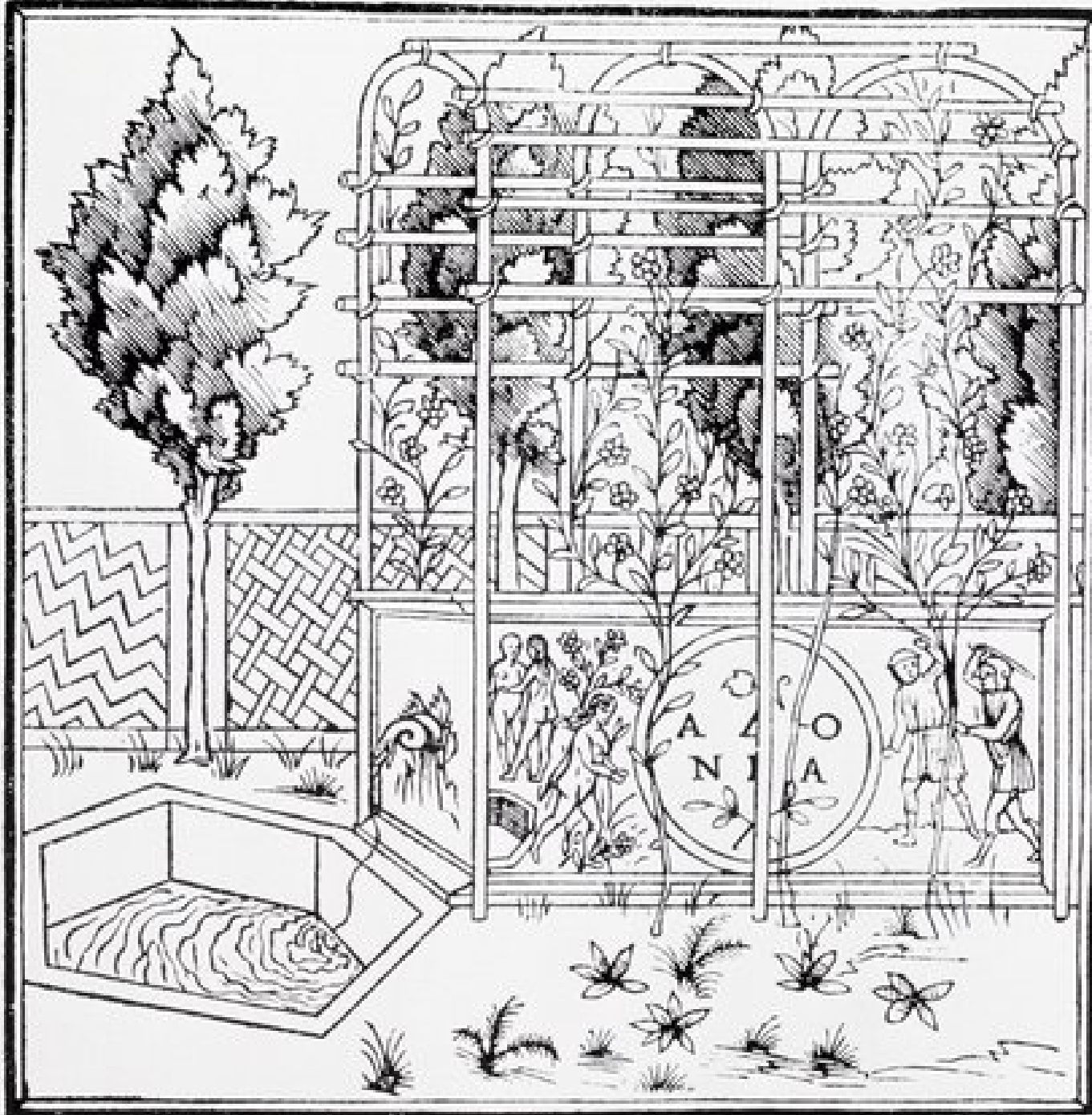
Francesco Colonna (1432/33–1527), *Hypnerotomachia Poliphili*, zahradní altán, dřevořez, Benátky, vydal: Aldus Manutius, 1499, soukromý majetek, The Stapleton Collection

- kniha je esoterická, plná astrologických symbolů, je v ní použito i zvláštní vymyšlené písmo
- Hypnerotomachia Poliphili byla v 15. st. velice oblíbená
- v architektuře 15. st. se objevuje ***zvláštní dekorativismus***, který je obsažen v díle ***Brunelleschiho, Albertiho i Bramanta***
- architekturu 16. st. nejvýrazněji reprezentuje ***Michelangelo a Raffael***, který vytvořil *syntézu mezi středověkým a antickým*; totéž lze říci i o ***Bramantovi***, ale ***Raffael*** je na rozdíl od něho mnohem úžeji svázán s antikou – v interiérech svých paláců vytváří prostor renesančně-barokní
- ***Emil Kauffmann*** v této souvislosti mluví o *renesančně barokním systému*, který se dá oddělit od středověku na jedné straně, na druhé straně pak od 19. st.; jeho „renesančně-barokní systém“ je dvoustupňový – jedná se o strukturalistické pojetí 30. let
- ***Brunelleschi*** byl tedy pro Kauffmanna z tohoto hlediska ještě středověkým autorem, pak následují jeho nástupci ***Alberti a Bramante***, ale skutečný renesančně-barokní prostor vytváří podle něho až ***Raffael a Carlo Maderna***

Francesco Colonna
(1432/33–1527), *Hypnerotomachia
Poliphili*, pohanská mše, rytina,
Benátky, vydal: Aldus Manutius,
1499, Benátky, Biblioteca Nazionale
Marciana

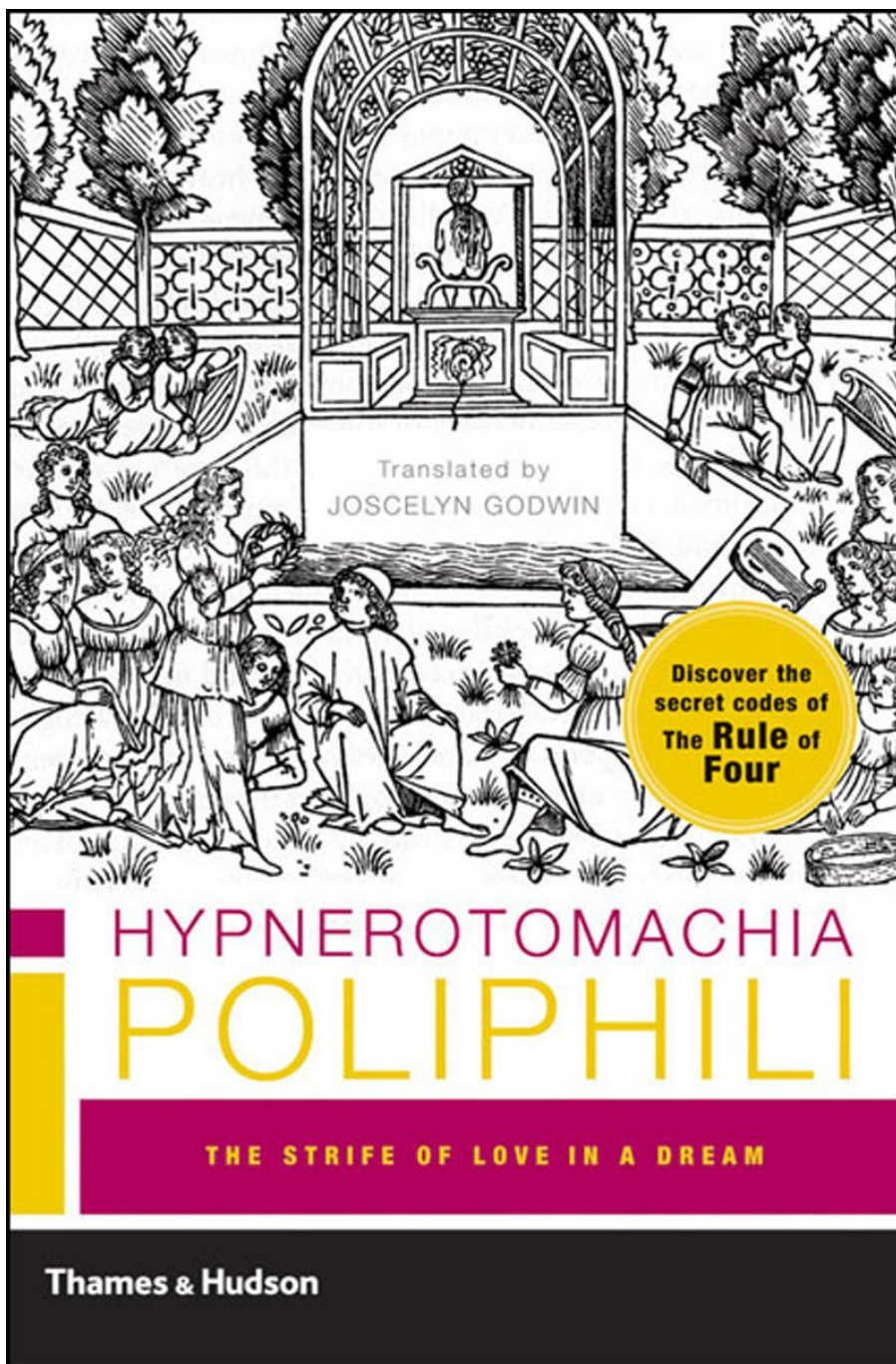

Francesco
Colonna
(1432/33–1527),
Hypnerotomachi
a Poliphili,
zahradní scéna,
dřevořez,
Benátky, vydal:
Aldus Manutius,
1499, soukromý
majetek,
The Stapleton
Collection

angonia agitato, & per questo inouo abito euenido, che inaudiente al fine di quella floribonda copertura perueni, & riguardando una innumerosa turba di iuuentude promiscua celebrenente festigianze mi apparue, Cum sonore uoce, & cum melodie di uarii soni, Cum uenusti & ludibondi tripudii & plausi, Et cum molta & iocundissima lætitia, In una amplissima planitie agminatamente solatiantise. Dique per questa tale & grata nouitate in uaso sopra sedendo admiratiuo, di piu oltra procedere, trapensolo io steti.

Et ecco una come infigne & festiua Nympha dindi cum la sua ardente facola in mano despartitosi da quelli iuerso me dirigendo tendena gli

Joscelyn Godwin, Francesco Colonna, *Hypnerotomachia Poliphili. The Strife of Love in a Dream*, London 2005